

*Ткачук Т. В., викладач другої кваліфікаційної категорії
ВП НУБіП України «Немішайівський агротехнічний коледж»
Теслюк В. М., кандидат психологічних наук, доцент
НУБіП України (м. Київ)*

МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті відображено зміст моделювання процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у ВНЗ.

Ключові слова: педагогічне моделювання, комунікативна компетентність, активні методи навчання, педагогічні умови.

В статті отражено содержание моделирования процесса формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов в вузе.

Ключевые слова: педагогическое моделирование, коммуникативная компетентность, активные методы обучения, педагогические условия.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Для досягнення високого рівня комунікативної компетентності майбутніми фахівцями їх професійна підготовка потребує спеціального моделювання. Педагогічне моделювання базується на активних методах навчання, які вже увійшли в практику підготовки майбутніх фахівців. На думку С. Асадуліна, В.Захарова, Н.Хрящевої, Г.Ковальова, В. Колкова, А. Ляшенко, Л.Петровської, Г. Подчалимова, Т.Альберга, М.Форверга та інших, вони суттєво збільшують рівень підготовки студента, допомагають формуванню його комунікативної спрямованості, розвитку творчого потенціалу. Активне соціально-психологічне навчання сприяє становленню позиції особистості, орієнтації студента на самовдосконалення, вказує можливі шляхи до самозмін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідною передумовою для розв'язання проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у ВНЗ стали дослідження, в яких розглядається проблема саме комунікативної компетентності (Є.Головаха, Г.Данченко, Т.Іванова, С.Козак, Т.Ладигенська, М.Лісіна, С.Макаренко, Є.Мелібруда, В.Панфьоров, Л.Петровська, М.Станкін, Н.Паніна, Р.Парошина, В.Черевко).

Мета статті: дослідити моделювання педагогічного процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Л.Терлецька вважає, що моделювання, по-перше, дає змогу наперед, ще до безпосередньої практики в установах та організаціях, перетворювати та синтезувати знання, отримані під час вивчення окремих теоретичних дисциплін, та використовувати їх для вирішення професійних завдань; а по-друге, є навчальним полігоном, який надає

можливість послідовно відпрацьовувати окремі уміння, які іноді вже неможливо відпрацьовувати у професійній діяльності [6].

Сьогодні доведено, що сприйняття педагогом студента нерідко має рефлексивно-оцінний характер, визначається узагальненими уявленнями, що склалися в нього не стільки від дійсних контактів зі студентом, скільки на основі особистісного сприйняття його, ставлення до нього, тобто трансформуються через самооцінку викладача. Саме тому його діяльність щодо організації навчального процесу нерідко позначається суб'єктивізмом: педагог діє, керуючись не стільки фактами педагогічної реальності, скільки своїми відчуттями, здогадками, почуттями, асоціаціями, симпатіями і антипатіями тощо. Така психологічна особливість свідчить про недостатню здатність педагогів критично аналізувати і своєчасно перебудовувати свої стосунки зі студентами, більш диференційовано підходити до вибору тих засобів, які б сприяли успішному вирішенню педагогічних завдань у роботі з кожним студентом.

Актуальним у цьому контексті є підхід щодо суті педагогічної взаємодії, визначений І.Бехом. Для того, щоб зробити таке спілкування конструктивним, педагог має володіти психологічною культурою, основні положення якої учений зводить до наступного: а) розбиратися у психології студента і правильно оцінювати його індивідуальні якості; б) адекватно емоційно відгукуватися на поведінкові реакції студента і його актуальні психічні стани; в) вибирати стосовно кожного студента такий спосіб поведінки з ним, який би найкращим чином відповідав його індивідуальним особливостям [2, с. 5].

Характеристики оточуючого середовища системи викладач-студент розглядають із позиції їх значущості для особистості в процесі реальної життєдіяльності. Зв'язок між

елементами цих систем пов'язаний із взаємообумовленістю самого існування цієї системи – існування окремих її елементів. Структура процесу взаємодії пов'язана із конкретною навчально-виховною ситуацією, де завжди існують основні спільні елементи. Визначають структуру педагогічної взаємодії на основі етапів її здійснення: 1) усвідомлення проблеми і мети; 2) сприйняття партнера із взаємодії; 3) прийняття рішення; 4) акти комунікативної діяльності та поведінки [4].

Психолог М. Обозов зазначав, що будь-яка взаємодія людей починається із розподілу функцій – без цього неможливе існування групи як єдиного цілого, як системи [5, с. 131]. Науковець виділяє три основні функції взаємодії, на основі аналізу структури і функціонального змісту системи “педагог-студент” у процесі формування особистості: 1) конструктивну (що полягає у здійсненні активного впливу на особистість студента в спільній діяльності); 2) допоміжну (створення відповідних умов); 3) власне комунікативну (забезпечення необхідною інформацією).

Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців може бути забезпечене за умов, якщо у навчальному процесі ВНЗ викладачі будуть стимулювати і розвивати інтелектуальну, емоційну і поведінкову активність студентів, підтримувати і заохочувати їх прагнення до реалізації набутих раніше комунікативних навичок.

Саме ефективне вирішення проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців передбачає створення відповідних педагогічних умов.

Поняття «педагогічні умови» розглядають, як необхідну обставину, “яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [1, с. 205].

Педагогічними умовами формування комунікативної компетентності студента можуть бути обставини, що сприяють його збагаченню, поповненню новими знаннями, поняттями, уявленнями та розвитку комунікативної активності студентів тощо.

Комунікативний досвід студентів формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, тобто навчально-виховної діяльності університету, інституту, факультету тощо. Ефективність процесу формування комунікативної компетентності в повній мірі залежить від педагогічних умов, що створюються у вищому навчальному педагогічному закладі і спрямовані на те, щоб сприяти студенту комфортно вступити у професійну діяльність та якнайшвидше навчитися використовувати набутий

комунікативний досвід у практиці, у професійному повсякденному житті.

Виділяють такі педагогічні умови, що спрямовані на забезпечення належного рівня формування у студентів комунікативної компетентності:

- впровадження моделі комунікативної компетентності майбутнього фахівця з урахуванням методологічних вимог до категорії “компетентність” та її формування;

- використання особистісного підходу як базової ціннісної орієнтації, що визначає стратегію взаємодії викладача і студента;

- координацію методів і технологій формування професійної комунікативної компетентності, які відповідають вимогам майбутньої спеціальності та сучасним підходам до професійної підготовки фахівців у вищому педагогічному навчальному закладі [3].

Зазначені педагогічні умови можуть бути забезпечені у результаті організації та проведення певних етапів і виконання завдань формувального експерименту.

Механізм формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців може реалізуватись через такі напрями: організація навчально-методичної діяльності; тренінги в мікрогрупах; робота за інтересами у позанавчальній діяльності.

Реалізація першого напрямку потребує включення в навчальний процес спецкурсу комунікативної спрямованості (наприклад, “Професійна комунікативна компетентність”).

У роботі за другим напрямком можливо реалізувати тренінги з метою формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців: “Вчимося спілкуватись”, “Партнерська взаємодія”, “Моя комунікативна компетентність” тощо.

За третім напрямком можна здійснити включення студентів до груп за інтересами (прес-центр; театральна студія; об'єднання волонтерів) у позанавчальній діяльності.

Експериментальна програма формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців в умовах ВНЗ, може включати декілька етапів.

На першому етапі формувального експерименту варто реалізувати спецкурс, розробити програму тренінгів та сюжетно-рольові ігри. Вирішуючи це завдання, слід орієнтуватися на те, щоб основні види інформації були зорієнтовані на розкритті особливостей спілкування з партнером, передавали студентам необхідні комунікативні знання, спонукали їх до активного обміну почуттями, думками, оцінками, судженнями тощо. Належить забезпечити відповідний рівень теоретичної

підготовки студентів щодо комунікативно обумовленої поведінки, дотримання комунікативних норм із обов'язковим засвоєнням їх змісту і суті.

На даному етапі варто обговорити разом зі студентами план їхньої участі у майбутній діяльності та комунікативній взаємодії. Важливим є демонстрація того, що основним змістом фахової підготовки має стати навчальна технологія: розробка та впровадження новітніх технологій, пристосованих до конкретних умов діяльності та потреб конкретних людей.

На основному етапі формування експерименту слід: провести педагогічні спостереження, виміряти динаміку сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців; організувати методичну допомогу викладачам із метою підвищення специфічних знань і розуміння проблем формування комунікативної компетентності; внести відповідні зміни, доповнення й уточнення у зміст навчальних занять, а також у плани позанавчальної роботи, пов'язані з включенням студентів до груп за інтересами (прес-центр; театральна студія; об'єднання волонтерів).

Викладачам мають бути надані консультації з таких питань: якою повинна бути мета формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців; які завдання слід вирішувати у процесі формування комунікативних умінь студентів; чому формування комунікативної компетентності повинно здійснюватися поетапно; які саме педагогічні ситуації, сюжетно-рольові ігри найкраще подавати для студентів; розвиток яких комунікативних умінь слід передбачити протягом формування комунікативної компетентності у студентів.

Третій етап має забезпечити оволодіння студентами способами комунікативних дій у процесі практичної діяльності, взаємодії з іншими людьми та на основі набутих знань. На цьому етапі студенти мають оволодіти комунікативними вміннями. Даний етап має широкий спектр завдань і тому структура його досить об'ємна. Він включає чотири компоненти: аналіз, оцінку діяльності (взаємодії), корекцію комунікативних умінь чи процесу навчання, рефлексію.

Таким чином, для цілеспрямованого формування комунікативної компетентності у студентів необхідно поєднувати різні форми навчально-викладацької діяльності, провести спеціально організований спецкурс, тренінги, організувати позанавчальну діяльність.

Розроблений та включений у навчальний процес спецкурс "Професійна комунікативна

компетентність" має включати форми і методи, спрямовані на розширення меж інтелектуальних можливостей студентів. Інтерес до матеріалу, що вивчається, елементи емоційності та відсутність одноманітності в лекціях створюватимуть стимул до оперативного сприйняття і осмислення інформації.

Під час проведення практичних занять слід використовувати технології активного навчання – педагогічні ситуації, сюжетно-рольові ігри, вирішення проблемних ситуацій.

Мета таких методів – формування комунікативних умінь та навичок швидкої і достатньо точної орієнтації в ситуаціях спілкування, вирішення проблемних ситуацій.

Під час аналізу ситуації передбачається вільне висловлювання думок, всі студенти стають учасниками обговорення. Вирішення комунікативної задачі є "колективним продуктом". Метод сюжетно-рольової гри відрізняється від аналізу ситуації залученням елементів театралізації, моделювання реальних умов професійної діяльності, програвання тієї чи іншої ролі. Це допомагає студентові відчувати свої сильні та слабкі сторони у процесі спілкування. Окрім того, сюжетно-рольова гра дозволяє вийти за звичні рамки стереотипів поведінки, знаходити і активно використовувати нові елементи спілкування. З цією метою у процесі програвання різних ситуацій кожному студенту пропонують обставини, роль і дії, найменш характерні для стилю, яким він уже володіє.

Основним завданням визначених форм є здійснення корекції власної життєвої концепції студентів, її професійних аспектів. Вправи та завдання будують за принципом контрасту між ефективними і неефективними прийомами реагування, поведінки чи діяльності. Після завершення педагогічних ситуацій, сюжетно-рольових ігор підводять підсумок і прогнозують шляхи подальшого індивідуального розвитку комунікативних умінь та навичок.

Широко використовують такі інтегративні методи роботи, як групова дискусія, обговорення ситуацій, що дозволяло учасникам правильно формулювати свої думки, відстоювати свої позиції, обґрунтовувати стратегію власної поведінки. І при цьому кожен із студентів має змогу в таких педагогічних умовах проявляти комунікативні вміння на певному рівні.

Ігровий характер сприяє також створенню на заняттях атмосфери внутрішнього комфорту, невимушеності. Спецкурс "Професійна комунікативна компетентність" спрямовується і до емоційної сфери студента,

майбутнього спеціаліста, що висуває особливі вимоги до атмосфери на заняттях.

Для успішного формування комунікативної компетентності необхідно детально аналізувати результати кожної вправи, якщо можливо, намагатися віднаходити інші варіанти рішення проблеми, звертаючи увагу не лише на принципову правильність виконання завдання, але і на форму. Після обговорення корисно дозволити учасникам повторити вправу, врахувавши висловлені зауваження та побажання, вирішити наявну проблему по-іншому.

Невід'ємною складовою формування комунікативної компетентності студентів за другим напрямом є організація тренінгів. У процесі проведення тренінгів основні зусилля спрямовуються на: поглиблення рефлексії; досягнення повної взаємоповаги та довірливості між усіма учасниками групи, що сприяє процесам саморозкриття та самоусвідомлення; забезпечення умов для взаєморозуміння респондентів під час практичних заняттях, що дозволяє їм відчувати власну причетність до спільної справи.

Метою експериментальної роботи за третім напрямом (робота за інтересами у позанавчальній діяльності) є організація різноманітних форм позааудиторної

пізнавально-розважальної діяльності студентів, які розширюють і доповнюють професійний вплив педагога на формування комунікативної компетентності у студентів і водночас сприяють задоволенню їх запитів та інтересів. Досить ефективними є прес-центр, театральна студія, завданням яких є: поглибити вплив педагогічних процесів на індивідуалізацію формування комунікативної компетентності; розширити можливості комунікативної діяльності залежно від конкретної ситуації; сприяти професійному саморозкриттю під час виконання різних соціальних ролей.

Висновки. Таким чином, означений процес формування комунікативної компетентності не відбувається автоматично у міру засвоєння студентами відповідних знань. Необхідно спеціально організовувати навчально-педагогічну діяльність, суть якої полягає в тому, щоб перевести набуті студентами теоретичні знання у сферу їхньої практичної реалізації, у власний метод продуктивної дії у професійному житті.

Актуальним напрямом подальшого дослідження окресленої проблеми є розробка технології формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у ВНЗ.

Література

1. Барабанщиков А. В. Педагогическая культура офицера / А.В. Барабанщиков, С.С. Муцинов. - М. : Педагогика, 1985. - 215 с.
2. Бех І. Д. Науковий підхід - запорука виховного успіху педагога / І.Д. Бех // Початкова школа. – 1999. – № 11-12. – С. 2-5.
3. Годлевська Д.М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05/ Годлевська Дана Миколаївна. - Київ – 2007. – 263 с.
4. Долинська Л. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів : навч.-метод. посібник / Л.В. Долинська, В.П. Черевко. – К. : ДЦССМ, 2001. – 95 с.
5. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посібник / І.А.Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
6. Теория социальной работы / Под ред. Е. И. Холостовой. – М. : Юристъ, 1999. – 334 с.

Tkachuk T., teacher second qualification category

Teslyuk V., Ph.D., associate Professor

MODELING PEDAGOGICAL PROCESSES OF COMMUNICATIVE COMPETENCE EXPERT

The article reflects the pedagogical conditions that ensure the appropriate level of formation of students' communicative competence: the introduction of a model of communicative competence of future specialists on the basis of methodological requirements for the category of "competence" and its formation, the use of personal approach as a basic value orientation that defines a strategy for teacher-student interaction, coordination of methods and technologies creating professional communicative competence that meet the requirements of future specialty and modern approaches to vocational training in higher pedagogical education. It is noted that the mechanism of formation of communicative competence of future specialists can be realized through the following areas: organization of educational activities, training in microgroups, work interest in extra-curricular activities. Implementation of the first direction requires the inclusion of communicative learning process lecture course orientation. The second involves the implementation of training for the purpose of communicative competence of future specialists. In a third direction is the inclusion of students to interest groups in extracurricular activities.

Keywords: teacher modeling, communicative competence, active learning, pedagogical conditions.